Діно БУДЗАТІ

НІЧНА БАТАЛІЯ НА БІЄНАЛЕ У ВЕНЕЦІЇ

Переселившись навіки в єлісейські поля, старий художник Арденте Престінарі заявив друзям про свій намір спуститися на землю і відвідати виставку власних картин, влаштовану на Бієнале у Венеції з нагоди другої річниці його смерті.

Друзі переконували його:

— Не роби цього, Ардуччо (так називали художника ще за життя). Тільки смутку наберешся, як кожен із нас, хто мав необережність туди спускатися. Покинь думати про це, залишайся з нами. Будь певен, там виставили, як завжди, найгірші твої картини. А крім того, якщо ти підеш, не буде четвертого, щоб грати в скопане .

— Піду і відразу ж повернуся, — сердито сказав художник і невдовзі вже добирався до того поверху всесвіту, де мешкають живі люди, бавлячись виставками творів мистецтва.

Знайти серед сотень залів, зал, присвячений собі, було питанням кількох секунд.

Те, що він побачив, не вкинуло його у розпач, навіть сподобалося. Просторий видовжений зал, на стіні його ім'я з двома датами, народження і смерті. Правду кажучи, добір картин був зроблений з більшим розумінням, ніж можна було сподіватися. Але, певно, тому, що тепер Престінарі дивився очима вмерлого, сказати б, sub specie aeternitatis , він помічав у них безліч недоладностей і вад, котрих не бачив раніше, йому хотілося побігти, взяти фарби і поправити намальоване колись поспіхом і недбало, але як це зробити? Його малярське приладдя... Якщо навіть припустити, що воно досі

збереглося, хто скаже, де його шукати?! Зрештою, чи не призведе це до скандалу?

Був будній день, уже ближче до вечора, людей було в залі мало. Увійшов білявий хлопець, схожий на іноземця. Очевидно, американець. Окинувши недбало картини, пройшов далі з байдужим виглядом, образливішим від будь-якої іншої образи.

— Невіглас! — подумав Престінарі. — Об'їжджав би краще мустангів у своїх преріях, а не ходив по виставках.

Ось молоде подружжя. Очевидно, це їхня весільна подорож. Поки вона ходила від стіни до стіни з характерним для туристів виразом нудьги і втоми, він зацікавлено зупинився перед юнацьким твором художника: вуличка на Монмартрі з неодмінним куполом церкви Сакре-Кер.

— Юнак він скромний, — сказав собі Престінарі, — одначе смаку йому не бракує. Це одна з найкращих моїх речей, дарма що не вражає розмірами. Мені тут пощастило відтворити надзвичайно тонку гаму пастельних тонів.

Але іноземця привабило зовсім не те.

— Ходи сюди, золотко, — гукнув він свою дружину. — Поглянь, тут як на зло не вистачає лише...

— Чого?

— Хіба ти не пам'ятаєш? Три дні тому, на Монмартрі. Ресторан, де ми їли устриць. Подивися, він має бути саме тут, ось у цьому куточку, — і він тицьнув пальцем у картину.

Жінка відразу пожвавішала:

— Так, так, справді. Але мушу признатися тобі, вони стали мені поперек горла. І по-дурному сміючись, вони рушили далі.

Надійшли дві синьйори з дитиною. Жінкам було років по п'ятдесят.

— Престінарі, — сказала одна високим голосом, читаючи його ім'я. — А це не родич тих Престіиарі, що живуть над нами? Стій тихо, Джандоменіко, і не чіпай руками. — Знуджена і роздратована від утоми дитина намагалася сколупнути нігтиком золотий мазок на картині "Жнива".

В цю хвилину Престінарі аж здригнувся від несподіванки — в зал увійшов адвокат Маттео Долабелла, його добрий давній приятель, незмінний гість артистичних кафе, де він був досить помітною постаттю. Поруч із ним ішов хтось незнайомий.

— О, Престінарі! — радісно вигукнув Долабелла. — Йому відвели цілий зал, непогано. Бідний Ардуччо, якби ти зараз був тут, от була б радість! Нарешті — цілий зал персонально для нього, а йому ж за ціле життя так і не пощастило зробити жодної виставки. А як він страждав від цього! Ти його знав?

— Особисто ні, — відповів незнайомець, — але одного разу я його бачив. Симпатична людина.

— Симпатична? Мало сказати симпатична. Блискучий causeur , один з найрозумніших і найдотепніших людей, яких я будь-коли знав, його каламбури, його парадокси... Незабутні вечори в моєму житті — це вечори, проведені з ним. Власне, він і розбазарив свій талант на балачки та знайомства. Ти ж бачив, в його картинах є щось цікаве, або, краще сказати, було. Зараз це вже безнадійно застаріло. Боже мій, ці фіалкові, ці зелені кольори, просто оскома від них. Фіалковий і зелений були його манією, він ніколи не міг звільнитися від них, бідний Ардуччо... Ну, а результати бачиш.

Зітхнув, похитавши головою, і погортав книгу відгуків.

Присунувшись ближче, Престінарі витягнув невидиму шию, щоб побачити, що там написано. Відгук на півсторінки був підписаний Клаудіо Лоніо, що також був його близьким приятелем. У Престінарі стислося серце, коли він крадькома прочитав кілька фраз: "видатна особистість... неспокійна юність, проведена в Парижі на початку століття... визнання його таланту, неоціненний вклад у розвиток нових ідей і сміливих пошуків... не останнє місце серед видатних імен..."

Але Долабелла, закривши книгу, вже йшов до іншого залу. "Рідкісна людина", — це були останні слова, які почув Престінарі.

І довго — вже пішли швейцари, а в темряві все здавалося пустельним і на диво непотрібним, — він спостерігав свою найбільшу славу, після якої ніколи-ніколи — він це добре усвідомлював — не буде вже ніяких персональних виставок. Кінець! Мали рацію його друзі, там, в єлісейських полях: це була помилка — повертатися сюди. Ніколи він не почував себе таким нещасним. З якою гордістю і певністю в собі, як глузливо реагував він на в'їдливих критиків! Але тоді перед ним було майбутнє, безконечні роки, що належали йому і тільки йому, і перспектива, від якої перехоплювало подих, — перспектива написати шедеври, один кращий від іншого, шедеври, що приголомшили б світ. А тепер! Життя скінчилося, тепер йому ніхто не подарує можливості навіть просто потримати пензель у руках. І кожна несправедлива фраза боліла йому, як вирок, як кара, і не було ліків проти того болю.

Та раптом цей, здавалося б, непереборний розпач збудив його запальну вдачу.

— Зелений і фіалковий? То це я роками вбивав себе ради неуцтва Долабелли? Цього йолопа, цього невігласа, що нічого не тямить у живопису? Я добре знаю, хто звихнув його розум. Авангардисти,

абстракціоністи, апостоли нового слова! Вони залучили його на свій бік і водять за ніс.

І його гнів спалахнув з новою силою, переповнюючи душу гіркотою і зненавистю.

Він був переконаний у тому, що саме через цих недолюдків перестали визнавати справжнє мистецтво, славне великими традиціями. Снобізм і шарлатанство взяли гору, залишивши в дурнях порядних людей.

— Комедіанти, блазні, шахраї, пристосуванці, — беззвучно лаявся він. — Як ви зуміли дурити людей і пожинати на великих виставках усі лаври? Я певен, що цього року тут, у Венеції, ви мали цілковитий успіх! Вельми шкодую, що не мав насолоди побачити своїми очима...

Отак бурмочучи собі під ніс, він покинув свій зал і ступив у сусіднє приміщення. Була вже ніч, і місячне світло лилося крізь слухові віконечка, фосфорне, майже магічне. Поки Престінарі йшов далі, спочатку поволі, потім усе швидше і швидше, експозиції змінювалися і набували іншого вигляду. Деформувалися класичні зображення — портрети, натюрморти, пейзажі, ню, вони надималися, видовжувалися, звивалися, руйнуючи античний декор, аж поки мало-помалу до останньої риски втратили все від початкової форми.

На велетенських полотнах видно було лише сатанинське нагромадження плям, бризок, звивистих ліній, химерних бліків, воронок, карлючок, безформних тіл, чітких паралелограмів, сплетіння внутрішніх органів. Це був тріумф нових шкіл, хижих молодих піратів, що торжествували над людською беззахисністю.

— Тихше, тихше, маестро, — пробурмотів хтось у таємничій пітьмі.

Престінарі від несподіванки зупинився, готовий, як завжди, до дискусії або до бійки.

— Хто це? Хто?

І в унісон, з трьох-чотирьох кутків, хтось прошелестів йому образливі банальні епіграми. Почувся надтріснутий сміх і луна іронічного посвистування, а потім усе загубилося десь в анфіладах безконечних залів.

— А, ось де ви, — на повні груди закричав художник, випростуючись так, ніби готувався до атаки. — Бездари, бандити, покидь Академії, ремісники, виповзайте з ваших щілин, якщо маєте бодай крихту сміливості!

Хтось голосно зареготав і, прийнявши виклик, з полотен зійшли і оточили Престінарі найзагадковіші істоти: конуси, кулі, мотки, труби, міхури, груди, стегна, животи, сідниці, наділені своїми власними фізіономіями, гігантські воші і черви. І почали вихилятися в глумливому танці навколо маестро.

— Назад, негідники! — крикнув Престінарі і з енергією двадцятирічного юнака — невідомо навіть, звідки вона взялася, — кинувся в цей натовп, б'ючи наосліп.

— На, маєш, маєш! Нікчеми, падлюки! — його кулаки товкли цю драглисту масу, і незабаром маестро зрозумів, що розметав її. Абстрактні істоти розпадалися під його ударами, обертаючись на зеленкувату твань.

То було справжнє побоїще. Захекавшись, Престінарі спинився серед решток. Раптом ще якась друзка, схожа на зігнутий дротик, цюкнула його в обличчя. Він схопив її, шпурнув у куток, і вона впала там ганчіркою.

Перемога! Але прямо перед ним стояли чотири безформні примари, випростані і суворо горді. Крізь вікна пробивалось непевне світло, і маестро здалося, ніби він впізнає щось напрочуд близьке і знайоме ще з тих далеких років, що тепер лише бринять у душі болючим відлунням.

Він вдивлявся і вдивлявся, аж поки зрозумів: у цих гротескних привидах, таких несхожих на ті, які він створював протягом свого життя, все одно бринів божественний сон мистецтва, той недосяжний міраж, за яким він так уперто гнався до останнього подиху.

Але хіба є що спільне поміж ним і цими незрозумілими істотами? Невже серед художників-халтурників знайшовся хтось порядний? І взагалі, чи можуть існувати генії, титани і щасливці серед цих людців? І чи не настане такий день, коли під їхніми руками те, що сьогодні здається безумством, — перетвориться на універсальну красу?

Від несподіваного зворушення Престінарі зніяковів.

— Ех, ви, — сказав він по-батьківському, — вертайтеся назад, у картини, щоб я вас більше не бачив. Зрештою, у вас найкращі наміри, я не заперечую, але просто ви збилися з дороги, діти мої, збилися з дороги і остаточно заблукали. Тільки будьте гуманні, спробуйте шукати справжню форму.

— Це неможливо. В кожного своя доля, — прошепотів хрипким голосом найбільший з чотирьох привидів, зроблений плутано, але філігранно.

— Але що ви можете сказати в такому вигляді, як ви є зараз? Хто вас сприйме? Блискучі теорії, складні слова, що спантеличують наївних людей, це так. А щодо результатів, то досі...

— Досі, можливо, — відповів філігранний привид, — але завтра...

І в тому "завтра" була така віра, така могутня і таємнича сила, що вона страшною луною відгукнулася в серці маестро.

— Ну, то нехай благословить вас бог, — пробурмотів він. — Завтра, завтра... Хто знає! Може, й справді в той чи інший спосіб ви чогось досягнете...

"Але яке ж то прекрасне слово "завтра", — подумав Престінарі, котрий не міг більше говорити. І щоб ніхто не бачив його сліз, художник кинувся на вулицю і з важкою душею почалапав геть і зник в аквамариновому сяйві лагун.

ВСЕСВІТ. — 1978. — № 2.

ПАХЛЬОВСЬКА Оксана, переклад з італійської, 1978.